

2.4. Sub aspectul provenienței termenilor utilizați, atunci când există posibilități ce permit exprimarea unei opțiuni, textele prezintă modele de acțiune conforme, în linii generale, tipului de acțiune care le caracterizează în chip dominant. De aceea, punctul de plecare în judecarea acestui tip de opțiune îl constituie tendința cea mai largă și mai generală, sau concepția de bază care acționează în procesul de elaborare a respectivului text. Pentru secolul al XVI-lea, dominantă o constituie urmarea limbii sursă, singura cale în măsură să asigure încheierea lucrului în conformitate cu anumite principii din epocă, dar și capabilă să asigure corectitudinea traducerii. Poate textul *Paliei* reușește să capete atîta independență cîtă îi oferea și la cîtă îl îndemna textul maghiar pe care îl traducea. De asemenea, în diferite puncte ale sale, CB prezintă unele rezultate care, în mod cert, decurg din opțiunea sa către termeni moșteniți din latină sau către forme mai larg cunoscute în epocă. La nivelul secolului al XVII-lea, revizorii BB se arată cît se poate de clar hotărîți în a urma în mod programatic modelul oferit de textul grecesc. Dimpotrivă, situat pe linia, oarecum curentă în textele transilvane, textul NTB caută mereu prilejul de a produce un text românesc limpede pentru cititor, și abia apoi urmărește accesul și ridicarea la nivelul unei norme literare, dar a uneia în acest fel creată. Altfel spus, NTB urmărește participarea la crearea unei norme literare românești, dar nu cu prețul ininteligibilității și nu împrumutînd masiv mijloacele modelelor străine pe care le consultă. Probabil că, într-o anumită măsură, consultarea constantă a mai multor surse străine (probabil și a unora românești) a facilitat aplicarea unei astfel de concepții, cărturarii transilvani nefiind orientați exclusiv către un unic model.

La nivelul tuturor textelor se poate identifica o activitate de punere la contribuție a elementelor lexicale deja existente în limba română: termeni moșteniți din substat și din latină, împrumuturi mai vechi din greacă, din limbile slave, din maghiară. De asemenea, nici unul din aceste texte nu ocolește împrumuturile foarte recente în epocă. În general, așadar, există un fond pe care cu toții îl utilizează. Ceea ce, sub acest aspect, generează diferențe între aceste texte provine din ponderea în care fiecare din acestea apelează la diferitele componente ale fondului comun. Ascultînd, într-o anumită măsură, de factori supraordonați și imperativi, precum mediul cultural în care s-au dezvoltat, inerentele limitări ale propriilor cunoștințe etc., supuși, într-o altă măsură, presiunilor de tot felul (textul în sine, limba sursă, limba țintă, receptorul), toți acești autori optează, între anumite limite, cu mai multă sau mai puțină forță, succesiv, către anumite categorii de termeni.

Forța elementului de origine slavă la nivelul textelor, nu doar religioase, ale secolului al XVI-lea nu este necesar a fi demonstrată, după cum nici capacitatea neobișnuită a BB de a urma modelul grecesc, prin împrumuturi, dar mai ales prin calcuri. De aceea, ne vom opri asupra elementului de origine maghiară, o prezență mai puțin expectabilă în norma literară românească, precum și a elementului latin, cel care suferise serioase dizlocări în urma puternicei influențe slave.

Legat de influența maghiară asupra limbii române, este de observat că, la nivel lexical, aceasta s-a exercitat, direct sau indirect, asupra întregului teritoriu dacoromân. Textele muntenești ale secolului al XVI-lea încă, între care textele coresiene ocupă un loc important, prezintă destul de multe maghiarisme, unele reținute ulterior de aspectul literar, altele neselectate. Ponderea acestor elemente în limba română, precum și poziția unora dintre acestea rămîn mult mai însemnate decît tind diferite studii să o arate, chiar dacă nu este atît de însemnată cum vrea să apară în EWUR. Contactul celor două civilizații, masiv pe teritoriul transilvan, s-a propagat ulterior și prin intermediul scrierilor românești care aveau Transilvania ca punct de iradiere. În cele ce urmează, vor fi aduși în discuție mai mulți termeni de origine maghiară, principalul criteriu nefiind singularitatea unui astfel de termen în vreun text. Considerăm că de o mai mare relevanță este faptul că, pe fondul prezenței cutărui termen maghiar în limba română veche, el este selectat doar de un anumit text, în vreme ce, în același loc, un altul optează pentru un alt termen. Chiar dacă s-ar considera că respectivul termen de origine maghiară ar fi fost un regionalism sau un termen care, din vreun motiv, a fost socotit de unii ca nefiind apt să figureze într-un text cult, prezența sa acolo, coroborată cu absența sa în altul, rămîne un fapt dotat cu relevanță din perspectiva studiului de față.

2.4.1.1. În NTB, spre exemplu, se înregistrează ca o constantă o anumită preferință ori deprindere în a întrebuița termeni de origine maghiară. Unii dintre aceștia sînt, deja, larg răspîndiți în toate zonele românești, alții, însă, erau și au rămas îngust regionali. Apar astfel: *oraș* (cvasi-general în NTB), dar față de *cetate* (caracteristic CB, CP și BB); *tîrnaț* (NTB, FA 3, 11), dar față de *tindă* (CB, CP) și *boltă* (BB); *viteaz* (NTB, FA 10,7), dar *voinic* (CB, CP) și *oștean* (BB); *chipurile* (NTB, FA 7, 43), dar *obrazele* (CB, CP), redînd vsl. **образъ**, și *tiposurile* (BB), redînd gr. τοῦς τύπους.

2.4.1.2. În CV, de asemenea, există o evidentă propensiune în același sens. Cu deosebire sugestivă este seria: „locu de *feleleatu*” (CV, FA 25, 16), față de „loc de *răspunsu*” (CB) și „loc de *răspuns*” (CP), în care exista o problemă dificilă de înțelegere și redare a conceptului, lucru înțeles de scriitorii secolului al XVI-lea. Comportamentul celui care a revizuit CV în acest loc este relevant: el apelează (sau uzează de) un termen de origine maghiară, adică, în momentul în care nu găsește ajutor în propria limbă, apelează la acea limba

care-i era mai familiară, pe care, poate, o înțelegea cel mai bine și pe care, în comparație cu slavona, o considera mai aptă în a-i rezolva problemele în spațiul său cultural. În același fel, dacă româna nu deține un termen acceptabil¹ pentru a reda o anumită realitate, NTB apelează mai lesne la maghiară, în vreme ce BB, dacă nu are șanse în slavonă, apelează la împrumutul din greacă. Astfel se întâmplă sub *Mc.* 6, 27, unde se utilizează *henghiariu* (NTB) față de *speculator* (BB). Conceptul necesar a fi redat aici era ‘paznic, temnicer’, ceea ce în textul grecesc este numit σπεκουλάτορα.

2.4.1.3. În mod constant, PO utilizează un termen de origine maghiară precum *tăroasă*. Deși apare în numeroase locuri (*Gen.*, 3, 16; 4, 1, 17; 16, 4, 5, 10; 19, 36; 21, 2; 25, 21, 21; 29, 32, 33, 35), textul BB preferă termeni de origine slavă sau construcții pe model grecesc, precum *a zămisli* și *a lua în pînțece*.

2.4.1.4. Pentru a ilustra și un nivel de contact mai profund, se poate analiza o traducere din PO. Deși astfel de cazuri sînt bine reprezentate în acest text, un singur exemplu este suficient deoarece, dat fiind ascendentul pe care textul de tradus îl are asupra traducerii sale, mai ales în situația unui decalaj oarecare între nivelurile de dezvoltare a aspectelor literare ale celor două limbi în contact, astfel de situații nu apar ca niște rarități ori ca surprinzătoare. O traducere, așadar, datorată în mod evident contactului limbii române cu maghiara, apare sub *Gen.*, 19, 23: „Și soarele era venit pre pămînt” glosat *săva răsărit* (PO). Privind la traducerea maghiară, „Es a nap immar fel iött vala a földre”, se observă cum traducerea din primul moment, una fidelă, este urmată de o necesară ajustare a sintagmei prin corespondentul de sens din română. Acesta este un caz în care traducătorul a urmat litera autoritară a textului de tradus, abia în glosă permițîndu-și (forțat, oarecum de nevoile cititorului și de compartimentul lexical-semantic al limbii române) să ofere echivalentul lipsit de echivoc.

Această traducere prilejuiește încă o observație, ce-i drept, potrivită și în alt loc al studiului. Analizînd sintagma „era venit”, se observă că aceasta - nefiind rezultatul unui calc, o formă perifrastică - este trunchiată deoarece magh. „fel iött vala” trebuia tradusă prin „venise sus spre”. În maghiară, însă, această structură este una de tip idiomatic, o caracteristică a limbii maghiare, pe care traducerea PO nu o tratează așa cum se întâmplă în cazul traducerilor munteneste, în special. Aici se află o diferență importantă între textele traduse și revizuite în Transilvania și cele prelucrate în Muntenia. Un complex de alte comportamente arată că deosebirea nu se datorează neapărat diferențelor de decalaje dintre greacă sau slavonă și română, pe de o parte, și dintre maghiară și română, de cealaltă. Deosebirea este una de atitudine deprinsă în urma situării într-o sferă cultural-spirituală, precum și ca urmare a tipului de contact cu textul. Diferențele dintre cele două atmosfere culturale și particularitățile textelor străine generează și accentuează diferențele dintre cele două tipuri de abordare: una urmînd litera și spiritul pentru a nu rătăci și pentru a învăța, cealaltă urmînd mai degrabă litera și imitînd pentru a nu smînti o iotă.

2.4.1.5. În continuarea acestei categorii se poate exemplifica prin: „Cornilie, sutaș den *șireag*, carea să chieama a Italii” (NTB, FA 10, 1), față de: „de *gloata* ce chema-se italiiască” (CB), „den *gloata* ce se cheamă Talia” (CP), „din *ceata* ce să chema Frîncească” (BB). Utilizarea substantivului *șireag* indică cu putere influența maghiară (vezi EWUR sv. *șireag*), nu doar prin simpla prezență a termenului maghiar, ci și deoarece în textul grecesc apare ἐκ σπειρώης, gr. σπείρωα avînd sensuri precum ‘spirale, repli tortueux d’un serpent’, ‘objet enroulé, entortillé’, ‘base d’une colonne’, sensul ‘bande des soldats, corps de troupes’ fiind o specializare ulterioară. Aceeași situație se înregistrează și sub FA, 7, 42, unde apare: „deade pre ei să slujască *șireagului* ceriului” (glosat: „ce se zice soarele, luna și stealele”) (NTB), respectiv: „deade pre ei a sluji *oștii* ceriului” (BB)², precum și sub Ap. 9, 16. Pentru același termen grecesc, însă, sub *Mc.* 15, 16, BB prezintă *șireag*.

2.4.1.6. Acest tip de opțiune a NTB capătă un caracter mult mai net atunci cînd limba română deține deja un termen care este, însă, refuzat de autorii NTB. Astfel se petrec lucrurile în FA 5, 16, unde apare seria: *beteagi* (NTB), față de *lîngezii* (CB, CP), *bolnavi* (BB), care arată că, atît termenului moștenit, utilizat de textele secolului al XVI-lea, cît și celui împrumutat din limbile slave, prezent în BB, NTB îi preferă termenul maghiar. În ariile transilvane, de contact direct cu vorbitorii maghiari, acest termen avea, precum în maghiară, valoarea ‘bolnav’, el fiind utilizat cu referire la o persoană avînd orice fel de afecțiune. Răspîndit pe întregul teritoriu dacoromân, cuvîntul a intrat în coliziune cu corespondentul de origine slavă și a supraviețuit numai întrucît a reușit să se specializeze, căpătînd valoarea ‘infirm’. Zone largi din Transilvania (dar și din Moldova de nord), în schimb, utilizează acest termen în detrimentul lui *bolnav*, cu care, acolo, se află în relații de sinonimie și care se află în inferioritate.

¹ Problema acceptabilității, în sine, rămîne una încărcată cu o doză consistentă de relativitate. Fie că se ajunge la un astfel de calificativ dinspre individ sau dinspre colectivitate, punctul de referință este unul intern și dependent de trăsăturile constitutive și circumstanțiale ale individului sau colectivității.

² În CB și CP apare pluralul subst. *voinic*.

2.4.1.7. De asemenea, semnificative sînt cazurile în care, deși termenul utilizat în text este unul a cărui origine nu este maghiar, pe margine, glosatorul simte nevoie de a oferi un echivalent de origine maghiară, cum se întîmplă sub FA 10,1: *Italiai* (NTB) (glosat pe margine: *Carii să chiamă acum oloși*), sau sub FA 27, 10: *Povăriei* (NTB) (glosat pe margine: *Tărhatului*).

2.4.2. În privința tendinței de promovare a termenilor moșteniți și deveniți populari, dar și unora împrumutați pe cale cultă, trebuie subliniat că tendința este în mod cert mai puternică în arie transilvană decît în alte zone.

2.4.2.1. Posibilitatea ca, nu de puține ori, autorii NTB să fi privit la *Vulgata* mult mai insistent decît la textul grecesc, este dată și întărită în numeroase cazuri de comportamentul autorilor NTB, comparativ cu ceea ce se înregistrează în BB. Un prim exemplu, situabil la nivel lexical, îl constituie versetul 25 din FA, 3: „Și în sămînța ta să vor blagoslovi toate *fămeile* pămîntului” (NTB), față de: „Și semenției tale să vor blagoslovi toate *neamurile* pămîntului” (BB)

Promisiunea aceasta, de dată veterotestamentară (și al cărei corespondent neotestamentar apare cel mai bine exprimat sub *Mt.*, 25, 34), este făcută lui Avraam în mai multe rînduri și sub diferite forme. Forma cea mai apropiată de cea din *Faptele Apostolilor* apare în PO și în BB astfel: „Și prin sămînța ta blagoslovi-se-vor toți oamenii pămîntului” (PO, *Gen.*, 22, 18) apoi: „Și prin sămînța ta blagoslovi-se-vor toți oamenii pre-pămînt” (PO, *Gen.*, 26, 4), pentru care BB prezintă o unică variantă: „Și se vor blagoslovi întru seminția ta toate limbile pămîntului” (BB) și: „în sămînța ta blagoslovi-se-vor toate rudele pre pămînt” (PO, *Gen.*, 28, 14), respectiv: „se vor blagoslovi întru tine toate neamurile pămîntului și întru seminția ta”(BB).

În CB se înregistrează: „de sămînța ta blagoslovi-se-va toată *ocina* pămîntească”, ceea ce redă vsl. **СЪМЕНИ ТВОЕМ БЛАГОСЛОВИТСА ВЪСЪКЪ УТЪЧЕСТВІА ЗЕМНАА**. Vsl. **ОТЪЧЕСТВИЕ** avea sensul ‘patria’. Acest concept se referea la ‘moștenire’, privită ca un întreg complex de elemente de natură materială și spirituală produs succesiv de generațiile unui neam și care, o dată constituit, ajunge să caracterizeze și să definească esența și individualitatea acelui neam. Deși face parte din acest complex, datorită caracteristicilor sale și a modului în care sînt ele percepute, un element de mare importanță pentru existența unei comunități naționale, și anume teritoriul pe care acel neam dăinuie, este perceput în mod distinct. Faptul acesta determină apariția a două sensuri pentru acest cuvînt.

Datorită caracterului unic și indispensabil, concret la modul material, vital pentru individ și pentru comunitate, forma de concretizare ‘pămînt’ a sensului ‘moștenire’ devine pregnantă. Această restrîngere de sens în direcția valorii concrete se datorează și grijii pe care fiecare membru al comunității trebuia să o aibă față de partea sa de proprietate, care trebuia transmisă intactă mai departe³. Totodată, nu dispar valorile abstracte. Întrucît un neam are nevoie de un teritoriu geografic contiguu pentru a exista ca atare, între neam și teritoriu se produce o identificare ce poate fi marcată prin metonimie. Este greu de știut dacă Bratul înțelege prin *ocină* ‘neam’, însă textul slavon la acest sens al cuvîntului face referire. Situația se întîlnește și în: „Pomenescu-se cătră Domnul toate cumplitele pămîntului și închiră-se într-însu tot *ocinele limbilor*.” (PS.S B, 21, 28), ceea ce redă: „reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae et adorabunt in conspectu eius universae *familiae gentium*” (B.Osb., LXX), „recordabuntur et convertentur ad Dominum omnes fines terrae et adorabunt coram eo universae *cognationes gentium*” (B.Osb., Hebr.), sintagmă care, în BB, apare tradusă prin: „neamurile limbilor”. Aceeași *Psaltire*, însă, prezintă și sensul concretizat la maximum: „Ceară de la menea și da-ți-voiu limbile *ocinele* tale, și ținuturile tale în sfîrșitul pămîntului.” (PS.S B, 2, 8), adică: „postula a me dabo tibi gentes *hereditatem* tuam et possessionem tuam terminos terrae” (B.Osb.), ceea ce, în BB, apare tradus prin: *moștenire*.

Opțiunea din NTB confirmă faptul că valoarea etimologică a urmașului lat. *familia*, ‘familie’, ‘neam’, încă mai avea curs, fie și ca arhaism. Avînd în vedere că textul grecesc conținea termenul αἱ πατριάι, în vreme ce în textul latinesc apare *familiae*, se poate considera și că traducerea din NTB indică un grad înaintat de familiarizare a acelor cărturari cu textul *Vulgatei*. În felul acesta, NTB optînd pentru consultarea *Vulgatei*, iar BB utilizînd textul grecesc, caracterul opțional al traducerilor urcă la un nivel superior.

2.4.2.2. Propensiunea de mai sus este accentuată în sensul că, arătîndu-se deschis față de termenii moșteniți din latină, NTB se arată ușor refractar la cei de origine slavă, preferați, însă, în BB. Astfel apar sintagmele „neam preoțesc” (passim NTB), alături de „rod vlădicesc” (passim BB); „Au nu e acesta feciorul cela al *rotariului*?” (glosat: *cioplitoriului*) (NTB, *Mt.* 13, 55), față de: „Au nu e acesta feciorul *teslariului*?”

³ Aici sînt de amintit felurite practici care străbat epocile și teritoriile și care, sub orice formă apar, nu derivă și nu vizează, în esență, decît un același set de țeluri. Astfel, obiceiul de a-l bate în mod memorabil pe moștenitor, pe hotar, felurite forme de manifestare a proprietății, exercitate în mod direct, indirect sau simbolic de către omul liber, nobil, boier sau suveran, felurite ritualuri de păstrare dar și de vînzare etc. au drept scop inițial și principal prezervarea și asigurarea teritoriului (național).

(BB). De asemenea: „și se mirară credincioșii tăiați împregiur” (NTB, FA 10, 45), față de: „și se ciudiră cei den obrezanie credincioși” (BB); „credincioșii tăiați împregiur” (NTB, FA 10, 5), față de: *obrezanie* (CB, CP, BB); „deaca împlură toate care sînt scrise despre el” (NTB, FA 13, 29), față de: „deaca *au săvîrșit* toate ceale ce era pentru el scrise” (BB)⁴, cazuri în care, tendinței NTB, de a nu deprinde ori surprinde cititorul cu termeni de origine slavă acolo unde limba română se poate descurca singură, i se alătură și influența modelului. Nu se poate presupune că principala cauză a unor astfel de opțiuni ar sta în criteriile de ordin semantic care, în contexte culturale sensibil diferite, ar fi cunoscut compliniri precum cele de mai sus. În modul cel mai firesc, CB, CP și BB au preluat sau utilizat cuvîntul din slavonă, în vreme ce NTB a utilizat, la fel de firesc, o structură moștenită din latină⁵.

2.4.2.3. O situație complexă apare pe o întindere de douăsprezece versete din *Faptele Apostolilor*. Sub FA 8, 27; 34, 37, 39, CP și NTB întrebunțează termenul *famăn*. CB prezintă cuvîntul doar în versetul 27, în următoarele trei versete apărînd *scopit*. Față de acestea, BB prezintă *hadîm* (v. 27), apoi *scopit* (v. 34, 37) și *famăn* (v. 39). Este de notat că textul grecesc prezintă în mod constant forma εὐνοῦχος, constanță caracteristică și textului latin. În textul slavon, termenul utilizat în v. 27 este **ЕВНОУХЪ**, celelalte trei versete utilizînd termenul **КАЖНИКЪ**. Se constată, așadar, că, indiferent de ceea ce apare în oricare dintre textele străine ce puteau fi consultate, CP și NTB, după ce înțeleg despre ce este vorba, redau conceptul în mod constant, prin termenul ales (precum în greacă și latină)⁶. Constanța opțiunii (eventual, urmînd modelul grecesc sau/și latin) se referă la un termen moștenit, adică popular. Complexitatea cazului este dată de ceea ce apare în celelalte două texte. CB pare a urma modalitatea din textul slavon intercalat, în sensul că redă **ЕВНОУХЪ** prin *famen* (precum CP și NTB), dar cînd textul model schimbă termenul, noînd **КАЖНИКЪ**, autorul CB se adaptează la situație și redă în consecință: *scopit*. Aparent de neînțeles este comportamentul revizorilor bucureșteni, de regulă constanți în alegerile și acțiunile lor. Termenul *hadîm*, prezent și în traducerea *Faptelor* din 1683, este caracteristic ariei muntenești și se justifică întrucît *eunuc* nu fusese încă luat în considerare ca posibil împrumut. În acest punct, așadar, toate textele utilizează termenul care, din punctul de vedere al autorilor, este mai potrivit sub aspectul capacității de a transmite cititorului conținutul de redat. În următoarele două versete se manifestă influența consultării unui text slavon (singurul dintre cele trei care schimbă termenul). Atît gestul de a urma textul slavon, cît și termenul folosit constituie niște opțiuni. BB, însă, mai optează încă o dată, hotărînd să utilizeze termenul moștenit, pe cel din NTB, textul a cărui revizie *Noul Testament* din BB era. Analizînd situația, cauza acestei ultime duble opțiuni se arată, în mod rezonabil, a sta în posibilitatea de a produce variații, în special de ordin lexical, la nivelul textului. Opțiunea abaterii BB de la textul NTB și de la modelul grecesc nu constituie, însă, în totalitate, un caz prin care BB se singularizează printr-o alegere proprie. Numai consultarea textului slavon putea furniza prudenților autori ai BB modelul și, mai ales, temeiul că ceea ce fac nu smintește textul tradus. Avînd, așadar, în față un termen oarecum „delicat”, care trebuia repetat de mai multe ori într-un interval destul de mic, pentru care limbile greacă și slavonă nu oferea forme de împrumut, singura soluție fiind libertatea de a utiliza oricare termen deja existent în română, autorii BB aleg - pe model slavon - varietatea expresiei astfel: în primul caz, precum celelalte trei texte, merg pe un termen uzual și cunoscut în principala arie căreia i se adresa textul. În cazul al doilea, precum textul slavon, BB schimbă termenul, alegînd unul care redă conceptul dintr-o altă perspectivă, precum în slavonă și nu ca în greacă (Gr. εὐνοῦχος ‘garden de la couche’, are în comun cu lat. *feminus faptul că denuște, în mod eufemistic poate, rezultatul unei acțiuni, în vreme ce vsl. **КАЖНИКЪ** - cf. **КАЖЕНИЕ** ‘contusus testiculis’ -, sau *scopit*, participiu al verbului *a scopi* < vsl. **СКОПИТИ** ‘evirare’, se referă la acțiunea în urma căreia se ajunge la acel efect și la primul efect de durată al respectivei acțiuni.). Probabil că, avînd în vedere că noțiunea re apare în versetele 37, 38⁷ și 39 autorii BB optează pentru încă o schimbare a termenului.

⁴ Același verb este utilizat și în CB și CP.

⁵ Este adevărat că acest mod de a concepe anumite procese și de a le exprima există și în maghiară. Aici, însă, avînd în vedere că este vorba despre o structură bine răspîndită la nivelele prime de vorbitori, nu este necesară ipoteza influenței maghiare.

⁶ Situația se alătură altor tipuri de exemple care sugerează cu putere că diaconul a cunoscut și o versiune grecească a *Faptelor Apostolilor*.

⁷ Mai este de semnalat faptul că versetul 38 constituie o caracteristică a versiunilor occidentale care se întemeiază pe un grup de manuscrise, multe anterioare secolului al VI-lea. În general, acesta apare, în întregime sau parțial, în textul acestora, numerotat fiind. Celelalte ediții, după versetul 36 prezintă versetul 38 (în această numerotare) și doar menționează (majoritatea) la subsol, eventual cu citare, că unele texte vechi prezintă în acest punct un verset. Din această perspectivă, este important de văzut că versiunile secolului al XVI-lea și NTB nu numai că prezintă versetul în text, dar îl și numerotează corect. Spre deosebire de acestea, BB prezintă întregul verset dar numerotarea este defectuoasă întrucît versetul 37 începe cu o propoziție mai devreme. Este aproape sigur că versiunea grecească pe care

De aceea, în versetele 37 și 38 aceștia vor păstra termenul (o dată pentru că limba nu avea termeni cîte ocurențe avea noțiunea, apoi pentru că, dat fiind intervalul scurt, varietatea expresiei era cît se poate de recomandată), fără a apărea riscul neînțelegerii textului. În plus, întregul context considerat, cititorul, dar și textul erau satisfăcuți tocmai de expresia variată pînă la un punct, schimbările repetate dăunînd amîndurora. Din acest motiv, BB alege (și aceasta constituie adevărata și marea opțiune a BB în acest caz) ca în versetul 39 să introducă al treilea termen, poate ultimul pe care îl mai avea la dispoziție, pe cel moștenit și prezent în NTB. Argumentul poate fi întărit și observînd NTB, unde, în versetul 38, personajul nu mai este numit din perspectiva aceasta, ci din aceea a atribuțiunilor sale: *vistiarnicul*⁸.

2.4.2.4. Aparte sînt cazurile în care autorii NTB introduc în text neologisme de origine latină. Astfel se petrec lucrurile sub *Iac.* 1, 12, unde termenului moștenit, popular, din BB, *cunună*⁹, în NTB îi corespunde neologismul neadaptat *corona*. Exemplele îndreptătesc ipoteza că tendințele traducătorilor NTB erau mai puțin de a utiliza limba greacă ori/și slavona ca model cultural (situație caracteristică Moldovei și Țării Românești) și mai mult de a se îndrepta către latină. Pe de altă parte, opțiunea din BB este remarcabilă într-o anumită măsură, deoarece textul nu merge pe calea încercării de a utiliza un termen din greacă ori slavonă, ci se plasează pe terenul solid al limbii române¹⁰.

2.4.2.5. Cazul în care termenul preferat de NTB este un neologism latin nu este singular. Tot aici se încadrează și încercarea de sub *Mt.* 4, 6, unde apare *publicanii* (glosat: „ce era atunci *vameșii*”) (NTB), față de *vameșii* (BB), unde NTB încearcă să introducă un neologism latin, dar fără a lipsi cititorul de înțelegerea textului căci urmează o glosă. De asemenea, sub *Gal.* 4, 2, unde NTB prezintă *titori* (NTB), BB *ispravnici* (BB), AI *zicătorii*, iar CP *îndemnători*. Textul slavon, urmat de către AI și CP, conține subst. **ПОБЕДИТЕЛЪ**, adică ‘ἐπιτρόπος’, exact termenul care apare în textul grecesc, urmat de BB. Și de această dată, NTB alege textul latin, care prezintă subst. *tutoribus*.

2.4.2.6. Această categorie capătă consistență și noi dimensiuni în urma analizei unor situații complexe, care se produc la un nivel mai profund. În unele cazuri care privesc anumite construcții, calchiate de BB din greacă, se înregistrează concordanțe între BB și NTB. Fără a fi o coincidență întâmplătoare, o astfel de situație este rodul altor procese decît cele care, aparent, ar lega cele două texte. Este vorba despre exemple precum: „Iară deaca veni Saul în Ierosolim, să cerca să să lipească de ucenici, ce toți să temea de el, necrezînd că iaste ucenic. (...) Și era cu ei întrînd și eșînd în Ierosolim” (NTB, FA 9, 26-28), alături de: „Și mergînd Savl în Ierusalim, să ispitia a să lipi de ucenici și toți să temea de el necrezînd că iaste ucenic. (...) Și era cu ei întrînd și ieșînd în Ierusalim” (BB), în textele de referință: Παράγονόμενος δὲ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπέροσεν..., respectiv: „Cum autem venisset in Ierusalem, tentabat...” Alături de diferențele din prima parte a enunțului, aici interesează concordanțele din ultima propoziție, care demonstrează că și autorii NTB puteau fi determinați să opteze pentru introducerea de astfel de structuri în textul lor și în limba română. Dacă, însă, se studiază comparativ cazurile în care ei fac acest lucru, se observă că, de regulă, formele perifrastice din NTB, cum este acest imperfect, au corespondente în textul latin și nu în cel grecesc. În acest caz, textul latin prezintă: „et erat cum ilis intrans”. Aceeași observație este valabilă și pentru: „împlu toată casa unde era șăzînd” (NTB, FA 2, 2), alături de „umplu toată casa unde era șăzînd” (BB), redînd ἦσαν καθήμενοι, adică „erant sedentes”; „Iaca, bărbații ce-i puset în temniță, sînt în besearică, stînd și învășînd pre oameni” (NTB,

---

s-a întemeiat revizia avea numerotarea 36-38 (cu prezența la subsol sau chiar în text a versetului 37), iar revizorii BB, trecînd versetul în text, precum NTB, au voit să-l numeroteze, dar, întrucît au avut un semnal mai puternic în textul grecesc, l-au ignorat pe cel din NTB și au numerotat în consecință. Această numerotare, însă, are avantajul de a încorpora într-un singur verset un întreg schimb de replici, foarte important. Aflați în fața unui punct asupra căruia versiunile de tip oriental se arată a fi nesigure, și pe care versiunile occidentale îl abordează cu hotărîre, autorii BB, aleg să urmeze versiunile care prezintă întregul text, precum NTB, dar pârînd a se socoti liberi să aleagă locul în care începe versetul 37 (versiunile grecești consultate, care amintesc cumva de acest verset și care prezintă numerotarea 36-38 nu oferă indicii clare asupra tăieturii versetelor).

⁸ Este vorba despre secvența în care apostolul Filip întâlnește nu un castrat oarecare, ci pe influentul trezorier al Candachiei, regina Etiopiei.

⁹ Elementul moștenit apare și în CB, CV și CP.

¹⁰ Personal, considerăm că opțiunea BB derivă dintr-un recul față de forma din NTB. Privind la forma neologică, care putea apărea ușor pretențioasă, revizorii BB au reacționat izbiți fiind de diferențele dintre forma moștenită (bine răspîndită pe teritoriul dacoromân) și cea latinească (distinctă și elegantă pînă la caducitate). Probabil că, astfel, autorii BB s-au ferit de a urma soluția din NTB, renunțînd, totodată, la a adopta o formă cultă aparținînd altei limbi. (Și de această dată, însă, viitorul a hotărît altfel.) Acest tip de opțiune, datorată unei reacții, apare destul de frecvent în BB încît să se poată considera că este o constantă a acestui text: aproape de fiecare dată cînd au în față exagerări într-o direcție contrară celei în care exagerează ei, autorii BB reușesc să reacționeze alegînd poziții care valorifică resursele limbii române.

FA 5, 25,), alături de „Iată, bărbații pre carii aș pus în temniță sînt în besoarecă stînd și învățînd pre norod” (BB), în textul latin „sunt in templo stantes, et docentes populum”.

Textul grecesc fusese tradus în latină altfel de cum se întîmplase în slavonă, în română sau în alte limbi. Orice opțiune declarată ar fi avut traducătorul și indiferent de evoluțiile lingvistice suferite, latina atinsese un nivel de dezvoltare și deținea capacități de exprimare net superioare oricărei alte limbi indoeuropene, cu excepția celei grecești. Dacă limbile europene moderne au reușit să-și dezvolte aspectul literar abia începînd cu momentul traducerii *Bibliei*, situația latinei era cu totul alta. Avînd un sistem de o altă forță, precum și un trecut care îi exersase capacitățile, latina chiar nu avea nevoie de imitarea căilor pe care limba greacă mersese, ori de sprijinul unui model cult. Din acest motiv, de multe ori, textele grecesc și latin, deși aparent coincid, merg paralel și în mod independent.

2.4.2.7. Comparația dintre „avînd mărturie de la toată sămînța jidovilor” (NTB, FA 10, 22) și „mărturisindu-se despre toată limba jidovilor” (BB), alături de textele grecesc și latinesc μαρτυρούμενός τε ὑπο ὅλου τοῦ ἔθνους..., respectiv „testimonium habens...”, sau cea dintre „căzu și răpăosă” (NTB, FA 5, 5), față de „căzînd au murit” (BB), în textul gr.: πεσὼν ἐξέψυξεν, dar în cel lat.: „cecidit et expiravit”, conduce la aceeași concluzie: NTB, în preferința sa pentru structuri și forme de exprimare apropiate sistemului și spiritului limbii române, recurge la textul latin și încearcă în acest fel să participe la edificarea normei literare românești, dar prin adoptarea unui model aflat în ascendența românei și nu a unuia cu totul exterior.